

Voorwoord

Beste Oikonde Nieuws-lezer,

Hier op het Oikonde secretariaat zijn we voortdurend bezig, in de weer met de dagdagelijkse gang van zaken en de dingen die ons in de ban houden. Op de werkvloer worden we meegezogen door een stroom van activiteiten en opdrachten die op ons afkomen. In deze over-*vloed* is het echt geen luxe om eens achterover te gaan leunen in onze stoel, om met de armen in de nek terug te blikken en vanuit dat perspectief vooruit te kijken. Ja, reflexie kan echt uitmonden in reflectie, weet je. Eens alles op een rijtje zetten, het geheel zien, lijnen ontdekken, het kan soms zo'n 'zin' geven.

Een tijd geleden heeft Eddy Van Tilt, Oikonde medewerker, een voordracht gegeven over Oikonde op een congres. Deze tekst hebben wij intern besproken en hier en daar bijgeschaafd. Het resultaat kan je hierna lezen. Het leek ons alvast een prima 'handvat' om de viering van ons 35 jarig bestaan mee af te sluiten. Wat is de spirit van Oikonde Leuven? Waar staan we voor en waar gaan we voor? Daar draait het om in dit Oikonde Nieuws. Zonder pretentie of *beterweterigheid* willen we vanuit ons verleden (en ook wel een beetje vanuit onze buik...) onze visie op zorg en welzijn in dit Oikonde Nieuwsje naar voren brengen. We beloven je een boeiende en tegelijk ook kritische reis doorheen het welzijnsveld van vroeger en nu. Het Oikonde Nieuws wordt natuurlijk ook dit keer weer gelardeerd met de 'klassieke' ingrediënten van het Middenveld, onze 'nieuwe' inspirerende katern.

Nog iets. We willen het Oikonde Nieuws meer interactief maken. Je kan reageren op 't *Middenveld* of er zelfs een bijdrage voor plegen. Maar heb je zin om (ook) te reageren op de 6 stellingen,

die we in het hoofdartikel aanreiken? Ondersteunende aanvullingen, kritische bedenkingen misschien... Doen! En zeg er misschien direct bij of we (delen van) jouw reactie mogen opnemen in het volgende Oikonde Nieuws.

Veel leesgenot verder,

Dirk Verdonck
directeur

Deze tekst is een bewerking van een voordracht, die Eddy Van Tilt (Oikonde medewerker) op 26 mei 2004 gegeven heeft op het Congres van SPES (Spiritualiteit in Economie en Samenleving www.spes-forum.be) "Spirituele honger in de welvaartsstaat". Via zes stellingen probeert hij iets mee te geven van de visie van Oikonde Leuven en de essentie van goede hulpverlening.

Werken aan welzijn is werken aan verbondenheid Over de spirit van Oikonde Leuven

Oikonde betekent op weg naar huis. Het is Homerus, die de Griekse held Odysseus deze verzuchting laat prevelen: "Hoezeer tracht ik er naar, tot zelfs hele nachten lang, om samen met al de anderen op weg te gaan naar huis".

En dat is wat Oikonde Leuven wil doen. Oikonde wil aarding, bedding zoeken en bieden voor gekwetste mensen en dit bij voorkeur door hen in hechting te brengen met anderen, die met hen mee willen gaan op weg naar huis.

In 1969 werd Oikonde Leuven opgericht met als missie: het bevorderen van de maatschappelijke integratie van thuislozen. Mei '68 zinderde nog na. Achteraf is gebleken dat de grote wereldverbeteraars van toen zich compleet hebben vast gereden in de welvaart, maar in de dagen van 'we can change the world' en 'the times they are changing' was iedereen ervan overtuigd dat we 'the last jump' van welvaart naar welzijn aan het realiseren waren. Het waren de tijden van 'I have a dream': Martin Luther King, die het niet alleen had over gelijkberechtiging van blank en zwart, maar finaal ook over de droom, dat er dra voor iedereen een plekje zou gevrijwaard zijn onder de zon. Het was de tijd van 'ob-la-di ob-la-da', maar ook van Woodstock, van spastische Joe met 'with a little help from my friends', van 'San Fransisco', flower power, lief zijn voor mekaar....

Tegen deze achtergrond ontstond Oikonde Leuven vanuit een merkwaardige mengeling van wetenschappelijkheid en engagement. Nogal wat figuren uit de School voor Criminologie van de K.U.Leuven vonden contact met mensen, die werkten in de Leuvense gevangenissen, maar ook met werkers uit de psychiatrie en de gehandicaptenzorg. De gemeenschappelijke constatering was dat mensen instellingen binnenkwamen mét problemen, maar er dikwijls nog met grotere problemen buitenkwamen. En daar wilde men (*'I have a dream!'*) iets aan doen. Het was ook de tijd van de 'sociale opstand' tegen het medisch denken (waarvan we nu ook de eenzijdigheid beginnen in te zien) en tegen de afzondering van gevaarlijke of zieke of gestoorde of gehandicapte mensen in afgelegen, grootschalige instellingen. De overtuiging leefde heel sterk dat als problemen ontstaan waren in een (gebrek aan aangepaste) sociale context, ze ook best door een nieuwe sociale context konden geheeld worden.

Uit deze merkwaardige mengeling van theses en antitheses ontstond in Leuven in 1969 een kleine vrijwilligersvereniging van mensen, die niet wilden aanvaarden dat er in de marge van een wereld vol groei en hoop nog een groep mensen overbleven, voor wie de melk en de honing blijkbaar niet waren weggelegd: de thuislozen.

Voor ik in een zestal stellingen de mens- en maatschappijvisie van Oikonde Leuven probeer te duiden, ga ik de werking van Oikonde heel beknopt situeren. Deze korte beschrijving is nuttig. Omdat de wereld mag weten met wat we bezig zijn, maar misschien toch vooral omdat achteraf zo de band kan gelegd worden tussen theorie en praktijk.

Oikonde Leuven kan 'getekend' worden via een aantal kernbegrippen. Allicht het meest kenmerkende is het belang dat de organisatie hecht aan de inbreng van *vrijwilligers* en aan *netwerkvorming* (we waren er al jààààren mee bezig voor het woord uitgevonden werd). Oikonde is ontstaan als een vrijwilligersorganisatie en doorgroeid naar een professionele

organisatie, waar vrijwilligers nog steeds een cruciale plaats innemen. Ooit heb ik geschreven dat “Oikonde Leuven zich gegijzeld heeft aan de vrijwilliger”. Zonder vrijwilligers zou Oikonde als professionele organisatie inderdaad gewoon niet kunnen werken, gewoon niet meer bestaan.

Kernbegrippen uit de eerste dagen van haar bestaan, maar die nog steeds stand houden zijn verder *kleinschaligheid*, *integratie*, *woonbegeleiding*, *het gewone huis in de rij*. Alle opvangvormen van Oikonde zijn woonvormen-op-mensenmaat. “*Wonen als medicijn*” was overigens de toepasselijke titel van het Oikonde Nieuws van oktober 1990. Met een knipoog toen naar de psychiatrie en de ondertoon dat goed en gezond wonen vooral een kwestie is van *autonomie in verbondenheid* (de titel van het Oikonde Nieuws van oktober 2001). Eigenlijk grijpt Oikonde terug naar de mooie oorspronkelijke betekenis van het woord *gezin*. Je zou kunnen zeggen dat voor Oikonde het gezin het fundament is van de samenleving. Maar dan wel het gezin in de etymologische betekenis van *reisgezelschap*. Oikonde, dat zijn momenteel bijna 80 *gezinnen* van mensen, die ofwel zelf voor elkaar gekozen hebben en samen op weg zijn gegaan, of die mekaar (via bemiddeling door de dienst) zijn ‘tegengekomen’ en zo samen hun reis ondernemen. Oikonde, dat zijn door de jaren heen enkele duizenden vrijwilligers geweest, waarvan ook vele honderden student-vrijwilligers.

Oikonde Leuven heeft ook lang gestaan voor *niet-categoriale opvang* van kwetsbare mensen. Deze decategoriale dimensie hebben we moeten opgeven, omdat we haar hebben moeten afgeven. In de loop van de jaren zeventig had Oikonde Leuven drie sectoren ontwikkeld: *sector Reclassering*, met de langdurigere opvang van thuislozen en ex-gevangenen; *sector Integratie*, met de langdurigere opvang van gehandicapten en ex-psychiatrische patiënten en *de sector Crisisopvang*, waar allerlei mensen zonder dak boven het hoofd een tijdelijk onderkomen en een oriëntatie konden vinden. Met de wet op de Centra voor Algemeen

Welzijnswerk van 1994 heeft Oikonde de sector Reclassering en de sector Crisisopvang moeten afstaan aan wat nu CAW-Leuven heet, en zijn we dus feitelijk categoriaal gaan werken, hoofdzakelijk met en voor personen met een mentale en fysieke handicap. We begeleiden nog steeds personen met psychiatrische problemen, maar momenteel krijgen deze mensen enkel een erkenning van het Vlaams Fonds voor Sociale Integratie van Personen met een Handicap (VFSIPH), onze subsidiërende instantie, als ze ook een handicap hebben. Eigenlijk willen wij nog steeds decategoriaal werken, omdat dat onze blik op mens en samenleving enorm verrijkt heeft en omdat mensen in essentie allemaal dezelfde basisnoden hebben. In stelling 1 zal blijken hoezeer deze decategoriale aanpak nog steeds doorwerkt in onze visie op mens en maatschappij.

Momenteel is Oikonde Leuven dus een dienst voor pleegzorg voor volwassen personen met een handicap met 13 personeelsleden en continu zo'n 150 vrijwilligers.

De woonformules zijn heel divers. We hebben de *klassieke pleeggezinnen*. We werken ook met *steungezinnen*: mensen die in de buurt wonen van een persoon met een licht mentale handicap en die persoon 'van op afstand' bijstaan in het dagelijkse leven. We hebben een *doorstromingshuis*, waar sinds meer dan 30 jaar al studenten gedurende een of twee jaren samenwonen met gehandicapten of ex-psychiatrische patiënten. Een unieke, maar zeer werkbare en deugddoende formule voor zowel gasten, vrijwilligers, vrijgestelden. We hebben drie *huizen voor langdurig verblijf*, waar een gezin wel in hetzelfde huis woont, maar apart van enkele personen met een handicap. We hebben de formule van *logeergezinnen*, waarvoor we niet gesubsidieerd worden, maar die we dermate zinnig vinden, dat we ze toch organiseren. Logeergezinnen zijn mensen, die af en toe een persoon met een handicap opvangen tijdens een weekend of in de vakantie of eenmaal per maand of...

Met deze woonformules zijn ook de vrijwilligers grotendeels gesitueerd. Maar er zijn natuurlijk nog de leden van de *Raad van Beheer*. En de *binnenwippers*: mensen, die als vrijwilliger bij voorbeeld al eens gaan koken in een Oikonde huis of die een extra-contactpunt zijn voor een gast.

En dan heb je nog de *bewoners van het themahuis*. En hiermee komen we aan de meta-dimensie van het Oikonde verhaal, waarover ook stelling 5 gaat. In het themahuis 'zorgzame samenleving', een huis dat door Oikonde gehuurd wordt, wonen ieder jaar 5 studenten samen met als opdracht (naast hun studies) om de ruimere studentenpopulatie te sensibiliseren voor de projecten, waarmee Oikonde bezig is. Via acties zoals een poëzie-avond rond het thema verbondenheid of kansarmoede, via het organiseren van een debatavond, via een straattoneel, via het participeren met rolstoelgebruikers aan de Leuvense studentenloop, via een waaier van creatieve activiteiten proberen ze vooral de noodzaak van een meer zorgzame samenleving te evoceren naar de studentenpubliek. In die zin zijn ze een beetje een eigenzinnige dissonant in een rationele en prestatiegerichte (studenten)wereld.

Het themahuis kost de organisatie tijd, geld en energie. Maar wij zijn blij dat we ieder jaar weer studenten vinden, die met kracht en creativiteit deze immateriële boodschap willen brengen.

Ook via het Oikonde Nieuws willen wij een kritisch-opbouwende stem laten horen, die verder reikt en verder kijkt dan het professionele welzijnswerk. Met de millenniumwende brachten we bij voorbeeld een nummer uit waarin 25 Vlamingen (waaronder Godfried Danneels, Jef Vermassen, Willy Kuijpers, Kim Gevaert, Geert Van Istendael, ...) verwoordden welke voor hen de belangrijkste samenlevingsopdrachten waren voor de volgende decennia. Of neem het recente Oikonde Nieuws: *Aanstekelijke verhalen over de kleine goedheid*, over de *therapeutisch* waarde van gewone, bijna banale menselijke contacten. Het Oikonde Nieuws wordt overigens gratis verspreid op bijna 3600 exemplaren. Hiermee zijn we in Vlaanderen misschien wel het welzijnstijdschrift

met de grootste oplage. En blijkbaar worden we er ook voor gewaardeerd.

De spirit van Oikonde Leuven in zes taferelen

Vanuit de beschrijving van de werking van Oikonde Leuven wil ik nu een poging doen om via zes stellingen de visie van Oikonde Leuven verder te prononceren en iets mee te geven van de spiritualiteit en de geest-drift achter ons project. En onvermijdelijk zal dit betoog een kritische reflectie zijn op evoluties in het welzijnswerk van vandaag.

In dit kader wil ik een belangrijke opmerking maken. Kritiek op het welzijnswerk mag zeker niet geïnterpreteerd worden als kritiek op andere organisaties of op andere welzijnswerkers tout court. 'In het veld' wordt overal nog steeds schitterend werk afgeleverd, met veel deskundigheid en met veel inzet. Wij willen dus zeker niet beleren. Integendeel bijna: wij leren constant van andere welzijnsorganisaties en van andere welzijnswerkers. Maar wij hebben het wel moeilijk met een cultuur, die steeds meer is gaan geloven dat alles te be-grijpen en te be-heersen valt en dat je door steeds meer te *rationaliseren* en te *formaliseren* vanzelf een betere hulpverlening, zelfs een betere wereld zult krijgen. Wij hebben het moeilijk met de voortschrijdende *economisering van de non-profit*...Daardoor dreigt de *geest* uit de fles te gaan, en de geestdrift...op drift. Het welzijnswerk wordt te veel een economisch segment in een economisch gestuurde samenleving en het welzijnsbeleid raakt te zeer op positief wetenschappelijke leest geschoeid. Dat is de kern van onze kritiek. In 2002 publiceerden we hierover een boeiend Oikonde Nieuws met bijdragen van diverse auteurs en met als titel: "*Over de ontvreemding van de zorg*". Als er iets is dat Oikonde Leuven 'specifiek' zou maken, is het wellicht dat wij stellingen en opinies *uitzeggen en uitschrijven*,

die door heel veel welzijnswerkers en voorzieningen herkend en onderschreven worden.

Terug naar de zes stellingen. Ik wil ze ophangen aan de sleutelbegrippen *decategoriale werking, vrijwilligers, integratie en kleinschaligheid*.

Ik heb al aangehaald dat het *decategoriaal* werken Oikonde stevig getekend heeft. Door zowel met jongeren als met bejaarden, zowel met ex-gevangenen als met ex-psychiatrische patiënten, zowel met mentaal als met fysiek gehandicapten te werken of er via collega's een goed beeld van te krijgen, raakten wij onwillekeurig veeleer gericht op de gemeenschappelijke noden van iedere mens dan op de specifieke kenmerken van de ene of de andere doelgroep. Het heeft natuurlijk ook met onze globale visie (met o.a. het belang van de zintuiglijkheid en een aangepaste basishouding, cf. stelling 3) te maken. Wij schuwen geen specialistische kijk, maar hoeden ons zeker om voortdurend met een specialistische bril rond te lopen. Pas op: het kan best zinnig zijn om als professional of als betrokken medemens af en toe even in te zoomen op de gekwetste persoon, die voor jou staat. Je kunt misschien processen en houdingen en reflexen en emoties en defecten zien, die je anders zouden ontgaan. Maar verzuim niet om, voor je die persoon verlaat, uit te zoomen met je breedhoek lens, zodat je een subject en geen object achterlaat. Een mens met problemen misschien wel, maar geen probleem-mens. Een mens van vlees en bloed en geen hoop functies, die met haken en ogen aan elkaar hangen. Want anders verschrompelt het therapeutisch effect van je interventie in hoge mate. In Oikonde zijn wij gretig naar vorming, maar we willen nog het bos tussen de bomen blijven zien. Wat baat het om met hoogdravende theorieën of therapeutische ambities bezig te zijn, als iemands basale noden voortdurend geschonden worden?

Vanuit een unieke uitkijktoren heb ik de pijnpunten van gekwetste, maar ook van veel gewone mensen – en ongetwijfeld ook van deze

westerse cultuur – kunnen aanschouwen en er lering uit kunnen trekken. *Back to basics* dus. De meest interessante vraag is toch: wat heeft iedere mens, iedere cultuur nodig om van een gezonde mens in een gezonde samenleving te kunnen blijven spreken? In het niet categoriale Oikonde konden we het zien. Dat veiligheid het fundament van het leven is, en zingeving de finaliteit ervan.

Wie je ook bent: iedere mens wil dragen en gedragen worden. Wie daarmee rekening houdt, kan al een heel eind opschieten. Het veiligheidsprobleem in onze samenleving is minder van objectieve dan van subjectieve aard. Ongetwijfeld is de criminaliteit de voorbije decennia gestegen, maar de diepe onveiligheidsgevoelens hebben vooral te maken met een individualisme dat zo overgewaardeerd is en het sociale dat zo gebagatelliseerd is, dat steeds meer mensen zich angstig en have(n)loos zijn gaan voelen. De kern van het veiligheidsprobleem heeft te maken met vragen als: wie draagt mij, wie verdraagt mij, wie draagt mij verder, op wie kan ik echt tellen als het er echt op aankomt? In een westerse wereld, waar het sociale bindweefsel steeds verder verschaald is, werd de pijn van het (niet) zijn steeds groter en mensen steeds banger.

Maar *de ondraaglijke nietigheid van het bestaan* wordt nog gekwadrateerd, omdat mensen elkaar niet meer kunnen dragen. *Ieder voor zich en God voor ons allen* is wellicht een van de meest dramatische oneliners, die deze cultuur heeft voortgebracht. Deze individualistische, rationalistische, economistische cultuur heeft er alles aan gedaan om het grote verhaal van *me, myself and I* overal kond te doen. Het heeft onze welvaart zo doen exploderen dat ons welzijn stevig aangevreten raakt. De waarheid, die de voorbije decennia absoluut verzwegen moest worden, is dat je pas écht autonoom kan zijn in verbondenheid met anderen. En zo kom ik tot de eerste stelling.

Stelling 1: dat de mens finaal een zinzoeker is en dat die zin finaal bij de andere te vinden is, wordt veel te weinig onderkend in de samenleving, maar ook in de hulpverlening, het onderwijs en de opleidingen.

In Oikonde Leuven heb ik het haarscherp kunnen zien: wie je ook bent, hoe gekwetst of gehandicapt of gestoord zelfs: iedere mens wil een spoor achterlaten, waar andere mensen iets aan hebben. Omdat iedere mens in wezen een zorgbeest is. Anders had de mens als soort nooit overleefd. De beste therapie is dus eigenlijk heel simpel: als je op de een of andere manier - hoe klein ook - kan mee-maken dat iemand nog voor iemand anders iets kan betekenen, dan heb je Therapie met een grote T bedreven. Vele bejaarden, bij voorbeeld, kunnen alleen nog een glimlach teruggeven. Maar dan moet de andere er wel zijn of tijd kunnen maken om die glimlach in ontvangst te nemen...

Dat zingeving wezenlijk een relationeel en dialogaal gebeuren is en zo waar de finaliteit van het leven: het is ons in al onze materialistische beslommeringen de voorbije decennia grotendeels ontgaan. Dat de economische cultuur ons probeerde wijs te maken dat we het geluk niet verder moesten zoeken dan in uitstalramen en pretparadijzen is niet onevident. Dat het onderwijs, de gezondheidszorg en het welzijnswerk, kortom gans de social profit sector het finale belang van zingeving en spiritualiteit niet onderkend heeft, zegt veel over hoezeer deze sector al een economisch segment is geworden binnen een economisch gestuurde samenleving.

Stelling twee, drie en vier wil ik ophangen aan het belang en de kracht van *de vrijwilliger* voor het welzijnswerk en voor de geestelijke gezondheid van onze (leef)wereld.

Stelling 2 luidt: de therapeutische waarde van de professionele hulpverlening is overschat en de therapeutische kracht van de gewone bejegening schromelijk onderschat.

Vijfendertig jaar intensief samenwerken met vrijwilligers hebben de medewerkers van Oikonde genoopt tot professionele nederigheid. Begrijp me ook hier niet verkeerd. Ik wil echt niet de poten onder mijn en andermans professie uitzagen. Het professionele welzijnswerk moet als een zegen en een meerwaarde beschouwd worden. Ongetwijfeld brengt het - via opleiding en vorming - een stuk know how bij, die mensen in gewone en precare situaties zeer dienstig kan zijn. Uiteraard kan het niet de bedoeling zijn om vrijwilligerswerk en professioneel werk tegen elkaar op te zetten. Integendeel, samen kunnen ze best complementair zijn. Waar professionelen en vrijwilligers in evenwaardigheid kunnen samenwerken, hebben ze (van) elkaar immens veel te leren. Het komt me zelfs voor dat een goede vrijwilliger altijd iets van (de kwaliteiten van) een goede professional zal hebben én omgekeerd. De goede balans vinden tussen afstand en nabijheid, tussen engagement en techniciteit, tussen ratio en emotie: het is geen sinecure. Misschien is het momenteel zelfs de belangrijkste samenlevingsopdracht.

Het professionele welzijnswerk moet als een zegen beschouwd worden. Zeker in tijden van groeiende eenzaamheid en verlatenheid, wanneer de mazen zo groot zijn geworden, dat je in vele situaties nog nauwelijks een net kunt bespeuren. Maar – zou je terecht kunnen zeggen – moeten we dan niet eerder iets doen

aan het net? Daarover gaat stelling 5. Maar eerst wil ik jullie nog twee stellingen presenteren, die stelling 2 verder kunnen onderbouwen.

Stelling 3: de zorgverlening is veel te rationeel en instrumenteel geworden en veel te weinig spiritueel.

Ik had het zo juist over de pijnpunten van deze postmoderne mens en deze cultuur: dragen en gedragen worden. Het officiële discours gaat over steeds meer vrijheid en zelfbeschikking. Maar als je dagelijks de vinger aan de pols kunt houden en de zwakke hartslag van gekwetste mensen *van alle slag en soort* - dus ook almaar meer gegoede mensen - kunt waarnemen, dan weet je heel zeker dat mensen niet zozeer onafhankelijk en autonoom en zelfbeschikkend willen zijn, maar dat steeds meer mensen in deze welvaartsstaat alle moeite hebben om een bevredigend contact met hun omgeving tot stand te brengen. Hun op-zichzelf-staan is juist hun grootste probleem.

En wat is het antwoord van het welzijnsbeleid op deze existentiële nood? Meer standaardisering, meer modulering, meer protocolisering, meer objectivering, meer contractualisering... Kortom: meer van hetzelfde. Alsof dit de juiste antwoorden zouden zijn om de vervreemding en de ontworteling tegen te gaan. Kwetsbare mensen willen niet zozeer *'be-grepen'* worden. Ze willen veeleer *'aangeraakt'* worden. Mens zijn is - meer dan ooit tevoren - een schreeuw om erkenning. En op die schreeuw reageert het welzijnsbeleid (in alle westerse landen) vandaag dus met nog meer verzakelijking, nog meer technologisering, nog meer economisering van de zorg. Als je kijkt naar de dominante noden, is deze evolutie compleet onbegrijpelijk. Het betekent alleszins dat het welzijnsbeleid steeds meer losgekoppeld is geraakt van de ervaringen aan de basis en dat de dominante westerse waarden ook het immateriële veld zijn gaan inpalmen. Het betekent dat de

positieve wetenschappen in onze cultuur zo een dominante status hebben verworven (ze hebben natuurlijk voor een berg welvaart en voor de zoete-zure illusie van maakbaarheid en beheersbaarheid gezorgd), dat ook de sociale wetenschappen zich zijn gaan ontwikkelen naar het beeld en gelijkenis van grote broer. De wetenschappelijk gestuurde maakbaarheid van ons geluk is misschien de grootste hybris, de grootste denkfout van de voorbije decennia en dreigt de maatschappelijke vervreemding, ontevredenheid en onverdraagzaamheid alleen te doen toenemen. Het is de welzijnsbeleidmakers van de voorbije 10 jaar wellicht compleet ontgaan, maar wat vandaag voor progressief verkocht wordt, is toch al meer dan 350 jaar oud... Het welzijnsbeleid van vandaag wordt nog altijd en quasi ongemerkt en onbewust gestuurd door de klassiek-liberale ideologie (Thomas Hobbes, 1650), die een beheersingsideologie is en de mens definieert als een *rationele, zich informerende, calculerende, kiezende en beslissende burger*. Iedereen weet ondertussen dat geen mens zo in mekaar zit (reclame 'werkt' zelfs bij de gratie van de irrationele burger...), laat staan een mens, die labiel is, of gestresseerd, of in crisis, of verward, of mentaal gehandicapt. Maar ondertussen floreert het concept wel als nooit tevoren. Dit rationele model heeft ons economisch systeem getekend en wetenschap (en zelfs onze leefwereld) meer en meer gereduceerd tot alles wat objectiveerbaar en meetbaar is.

Een mooi staaltje hiervan vind je in de huidige invulling van kwaliteitszorg.

Als kleine basiswerker (en door een samenloop van omstandigheden) heb ik hierover in 1994 de allereerste vergaderingen bijgewoond met en op het kabinet van toenmalig minister Wivina Demeester. De kwaliteitshandboeken van vandaag zijn daar als het ware geconcipeerd. Geboren uit een bijna absoluut geloof in de positieve wetenschappen en de positief-wetenschappelijke maakbaarheid van welzijn en geluk. Het geloof dat je door te objectiveren, te procedureren, te protocoliseren, te standaardiseren, te controleren, te registreren, te formaliseren vanzelf ook een beter welzijnswerk zult creëren. De idee ook dat

kwaliteit onvermijdelijk moet toenemen, als we er in slagen om zoveel mogelijk te kwantificeren. Terwijl iedereen zou moeten weten dat veel zaken, die meetbaar zijn, niet relevant zijn en veel zaken, die relevant zijn, helemaal niet meetbaar...

De dominante idee was en is nog steeds dat de menswetenschappen volgens dezelfde rationele, quasi mathematische principes zouden kunnen en moeten werken als de positieve wetenschappen. In die visie is de maakbaarheid van het menselijk geluk en van de ideale samenleving nog slechts een kwestie van diep nadenken, van registreren, van optellen en aftrekken en van daaruit conclusies trekken. In 1970 was dat zelfs een van de eerste dingen, die ik in Leuven in een van mijn cursussen aan de Faculteit voor Psychologische Wetenschappen mocht leren. De psychologie was een exacte wetenschap en het was slechts een kwestie van tijd, eer ze het niveau van de medische wetenschappen zou halen. Ik vond dat toen al bizar maar ondertussen weet ik wel heel zeker dat in de menselijke materie de positief-wetenschappelijke benadering een heel relatieve waarde heeft en zelfs veel kwaad kan aanrichten. En toch zijn het bijna exclusief concepten en modellen en methodieken vanuit deze hoek, die het welzijnswerk - en bij uitbreiding de ganse social-profit sector, inclusief het onderwijs - gaan sturen en bij voorbeeld het belang van een goede basishouding gaan bagatelliseren. Pas op: sommige van die instrumenten (denk maar aan checklists en handelingsplannen bij voorbeeld) zullen zeker hun waarde hebben, als ze met voldoende kennis (ik zou zelfs zeggen: met voldoende *nederigheid*) worden gebruikt. Maar bij verkeerd gebruik is het gevaar levensgroot dat de hulpvrager steeds meer verwordt tot object van diensten en steeds minder subject wordt van zorg. Je merkt het al heel duidelijk in de naamgeving. Tot enkele jaren terug sprak men over zorgverlening of hulpverlening. Nu spreken wetteksten altijd over hulp- en dienstverlening. Ik ben bang dat we morgen alleen nog dienstverlening zullen overhouden. Hoewel: dienstverlening heeft één heel interessante eigenschap: je hoeft niet meer in relatie te treden met die (hinderlijke) cliënt. Je biedt je diensten aan, perfect volgens het boekje. Er is geen speld, laat

staan een juridische klacht tussen te krijgen. Dat de cliënt verweesd achterblijft, zal jou een zorg wezen. Aantoonbaar heb je een perfecte service geleverd. En jouw werkgever zal eerstdaags ongetwijfeld dat felbegeerde ISO-label in de wacht slepen, met promotiekansen voor jou in het vooruitzicht. Pas op: ook hier wil ik niet verkeerd begrepen worden. Ik zeg niet dat de welzijnswerker van vandaag geen sociale ingesteldheid meer zou hebben. Ik zeg alleen dat de dominante cultuur dermate duwt, dat ook hulpverleners verweesd en ontzield dreigen achter te blijven.

De economisering van de zorg heeft recentelijk een nieuw hoogtepunt bereikt met de omslag van aanbodgestuurde naar vraaggestuurde zorg. Tot nu toe was het inderdaad zo dat het aanbod grotendeels de zorg stuurde. Je had bij voorbeeld een tehuis voor personen met een handicap, die overdag gaan werken. En dan werd bekeken of een kandidaat in dat huis zou passen. Nu wil men uitgaan van 'de vraag' van de cliënt en zie je het liberale marktdenken in al haar glorie opdagen. Het mechanisme van de slingerbeweging herhaalt zich. Natuurlijk zou je de organisatie van de zorg tot vandaag te zeer 'aanbodgestuurd' kunnen noemen. Meer zelfs: de voorbije decennia zijn de belangen van welzijnsorganisaties en welzijnswerkers de eigenlijke doelstellingen - de noden van de cliënt toch - steeds meer onder druk gaan zetten. Een logisch neveneffect overigens van de economisering van de zorg. En dat daar reactie op komt, is dus ook logisch. Alleen is die reactie in hetzelfde bedje ziek en ze zal de vermarkting en de 'ontvreemding' van de zorg nog doen toenemen. Brutaal gezegd: een louter vraaggestuurde zorg is even dwaas als een louter aanbodgestuurde zorg. Ze is de ultieme illustratie van het achterhaalde maar alomtegenwoordige model van de rationele, zich informerende, calculerende, kiezende en beslissende burger. Ze is een klassiek-liberale zorg, die zorgen moeten baren omdat zij vertrekt van de idee dat de klant perfect kan verwoorden wat hij wil, dat hij zelf best weet wat goed voor hem is. Er is niks 'meta'. Elk pedagogisch perspectief wordt weggeblazen. Snelle antwoorden geven op vluchtige vragen, daar gaat het om.

Oppervlakkig scoren, maar zonder die vragen aan te raken, die er echt toe doen.

Stelling 4: een goede zorgverlening vertrekt bij een basishouding van aandacht en respectvolle betrokkenheid.

De opgelegde ideologieën, theorieën, concepten, methodieken maken het welzijnswerkers vandaag behoorlijk moeilijk om adequaat in te spelen op de dominante noden van mensen van vandaag. 'Snel en efficiënt', zo moet het zijn. Alleen: zo werkt het niet, als je met mensen bezig bent. Harry Kunneman heeft het over *'trage vragen in een snelle wereld'*. De vragen, die echt levensbelangrijk zijn en waar het welzijnswerk niet onderuit mag, zijn trage vragen. Vragen over lijden en sterven. Over diep geluk en dramatische tegenslag. Over liefde en ontrouw. Over het exploreren van mogelijkheden en het leren aanvaarden van beperktheden. Over schrijnende armoede en doffe rijkdom. Over 'wie ben ik?' en 'wat moet ik met mijn leven aanvangen?'. Allemaal vragen, die zich traag, maar onontkoombaar aandienen en waar iedereen mee moet afrekenen. Maar trage vragen zijn ook vage vragen. Vragen, die niet effe snel en klaar en duidelijk kunnen geformuleerd worden. Trage vragen vragen tijd en aandacht en dialoog. Trage vragen vragen omstaanders, die je rust geven en je mee helpen zoeken en vinden *op je weg naar huis....* Trage vragen vragen op de eerste plaats naar medemenselijke inbedding.

En zo kom ik terug bij de therapeutische kracht van de gewone bejegening (stelling 2) en het cruciale belang van een

basishouding van aandacht en respectvolle betrokkenheid (stelling 4). Die basishouding zou de fond moeten zijn van elk therapeutisch handelen. Alleen krijgen professionelen vandaag te veel rationaliteit en te weinig tijd om die fond waar te maken.

Natuurlijk zit er tussen elk vrijwilligerskoren ook kaf, maar de vrijwilliger bezit ongetwijfeld een aantal intrinsieke troeven, die professionele werkers hem vandaag kunnen benijden. Ik ga er kort op in.

Alle goede zorg vertrekt bij 'aandacht'. 'Aandacht' komt etymologisch van 'aandenken' en dat betekent oorspronkelijk: *'oplettend aan iets denken'*. Of hoe visie visie nodig heeft. Welzijnswerkers worden vandaag bijna geconditioneerd om hun zintuigen uit te schakelen en alles via de filter van hun theoretisch verstand te benaderen. Terwijl redelijke mensen zoveel meer gebruiken dan hun rede. De goede ouwe Goethe zei al: "Kijken is begrijpen". Hij legde daardoor de link tussen zintuiglijkheid en rede-lijkheid. En bijna 200 jaar later, in 1969, was er een Londens popgroepje, dat niks liever deed dan haar gitaren aan diggelen slaan, maar dat wel de rock-opera *'Tommy'* componeerde, waarin de doofstomme, blinde jongen stamelt: *"See me, feel me, touch me, ...heal me."*

Respectvolle betrokkenheid houdt heel veel verband met authenticiteit, echtheid in het contact. Echtheid creëert gehechtheid. En ook daar hebben vrijwilligers een natuurlijk voordeel tegenover professionelen. Ik kan met handen en voeten laten zien dat ik echt geraakt ben door de persoon, die voor mij staat. Maar dan nog... word ik betaald om in die man of vrouw geïnteresseerd te zijn. De financiële vergoeding zal de relatie onwillekeurig kleuren. De ver-geld-ing maakt de professional verdacht. Als beroepskrachten dan nog papieren moeten laten tekenen of procedures moeten volgen of met de cliënt documenten overlopen, wordt de geloofwaardigheid van de hulpverlener toch behoorlijk op de proef gesteld. Te veel (gepercipieerde) afstand kan het vertrouwen, dat toch essentieel is, ondermijnen en het therapeutisch proces behoorlijk bemoeilijken. Voldoende afstand

houden, juist om adequaat te kunnen helpen, en voldoende nabij blijven om een vertrouwvolle bedding te kunnen bieden: het is de kunst van de deskundigheid.

Stelling 5 wil ik ophangen aan de oude *integratie-gedachte*, die bij de stichting van Oikonde Leuven centraal stond. De stichters gingen er terecht van uit dat 'integratie' een werkwoord is. Integratie komt er niet vanzelf. Integratie vraagt inzet. Integratie moet je winnen op de samenleving.

De stichters van Oikonde hebben de formulering nooit gebruikt, maar in feite gingen ze uit van wat ik graag het concept van de *helende hechtingen* noem. *I have a dream* betekende voor hen zoveel als: als er nog altijd mensen zijn, die te weinig kansen hebben gekregen en die diep gekwetst zijn door anderen of ernstig onrecht zijn aangedaan door de samenleving, dan moeten we actief op zoek gaan naar *hechtingen*, die deze mensen opnieuw kunnen *helen*. *I have a dream* kreeg handen en voeten doordat de beweging Oikonde actief op zoek ging, doordat mensen gezocht en gemobiliseerd werden, die zich wilden engageren om met kansarmen en thuislozen *op weg te gaan naar huis*. Tot en met het samenwonen toe. En uiteindelijk is het dat, wat nu nog altijd dagelijks gebeurt in meer dan 80 situaties.

Dit onophoudelijk zoeken naar vrijwilligers - al vijfendertig jaar lang - was helemaal geen evidentie. Niet in *mei* '69, niet in *mij* 2005 (hoewel we misschien wel het ergste gehad hebben). Vrijwilligers moesten altijd gewonnen worden op de samenleving, maar zijn ook altijd een teken van hoop en geest-drift gebleven. En in het verhaal van Oikonde, waar de vrijwilliger altijd een centrale plaats heeft behouden, zat minstens impliciet ook altijd die visie achter, dat het welzijnswerk niet goed kan werken zonder de ondersteuning van een zorgzamere samenleving. Vandaar het belang dat we ook hechten aan een kritisch-opbouwend en mobiliserend tijdschrift. Vandaar de energie die we willen blijven steken in een on-economisch maar sociaal zo relevant project als het studenten-themahuis '*zorgzame samenleving*'.

Zo kom ik bij de vijfde stelling.

Stelling 5: Het welzijnswerk an sich zal nooit de problemen van een samenleving kunnen oplossen. Integendeel zelfs: een steeds uitbreidende professionalisering zal juist de zin(geving) uit de samenleving halen, omdat mensen elkaar niet meer kunnen 'betekenen'.

In 1994 heb ik, sterk geïnspireerd door mijn ervaringen in Oikonde, een boek geschreven, omdat ik vanuit mijn 'uitkijktoren' maar al te goed ervoer dat de verschraling van het sociale bindweefsel een dramatisch punt aan het bereiken was. Ik hield "*een pleidooi voor een cultuur van de ontmoeting*", een pleidooi voor meer verbondenheid, voor meer (erkenning voor) vrijwilligerswerk en tussenmenselijke zorgzaamheid ook. Ondertussen is deze visie behoorlijk ondersteund door de onderzoeken van Marc Elchardus over het belang van het verenigingsleven en het middenveld, van sociale cohesie tout court voor de democratie en voor het welzijn van mens en samenleving.

En hier kom ik bij een laatste, maar mijns inziens fundamentele kritiek. De kritiek en de paradoxale constatering met name dat een steeds voortschrijdende professionalisering van het welzijnswerk het welzijn van mens en samenleving juist zwaar dreigt te hypothekeren.

Toen ik in 1978 begon te werken hadden wij op Oikonde Leuven verwoede discussies over hoe we het professionele welzijnswerk, ons eigen werk, overbodig konden maken. Onwaarschijnlijk! Nu hoor je alleen nog - in naam van de kwaliteitsverhoging - dat er overal professionelen zouden moeten bijkomen. Natuurlijk waren wij in '78 te naïef en (te) idealistisch. Het professionele welzijnswerk moet ongetwijfeld als een zinvolle en noodzakelijke verworvenheid van de moderne tijden bestempeld worden. Het is zonder meer een goed. Het kan opvang bieden. Of een vangnet zijn. Of een springplank. Een bron van kennis en deskundige hulp voor mensen die 'vast' zitten. En er *is* effectief een probleem. De samenleving is er de voorbije decennia niet echt socialer en

zorgzamer en herbergzamer op geworden. De cultuur duwde in een andere richting. En dus zitten we nu met ellenlange wachtlijsten, waar de meest dwingende en meest zware vragen dikwijls juist niet opgelost raken. En dus leven vele mensen in schrijnende omstandigheden. In een eerste fase zal er dus inderdaad professionele zorgverlening moeten bijkomen. En in absolute getallen uitgedrukt zal de professionele zorgverlening de volgende jaren zeker nog moeten toenemen, alleen al omwille van de vergrijzingsproblematiek. Maar dit neemt niet weg dat er grenzen zijn aan de professionalisering van de zorg en dat we vandaag moeten beginnen de bocht te nemen. Met een beter spreidingsplan, zou je kunnen zeggen... Het professionele welzijnswerk mag niet doen vergeten dat het in wezen een kunstmatig gebeuren is, een *support*, een supplement op de normale tussenmenselijke zorgzaamheid. En het is die tussenmenselijke zorgzaamheid, die dringend als een individuele en maatschappelijke en een culturele waarde moet herontdekt worden.

Zo kom ik uiteindelijk tot mijn ietwat provocerende maar goedbedoelde en onvermijdbare stelling, die ook als een verduidelijking van stelling 5 kan beschouwd worden.

Stelling 6: De formele of professionele zorg dient supplementair te zijn aan de informele zorg en niet omgekeerd.

Ik besef dat dit standpunt niet overal juichend zal worden onthaald. In gesprekken met politici en vakbondsmensen heb ik het daar al over gehad. En *off the record* onderschrijven velen deze stelling. Alleen zeggen ze dat ze die analyse aan hun achterban - aan hun kiezers en aan hun leden - nooit kunnen verkocht krijgen... Deze stelling impliceert namelijk dat er grenzen zijn aan de professionalisering. En impliciet zegt ze ook dat de professionele

zorg geen superieure zorg is en dat de therapeutische kracht van de gewone bejegening wellicht schromelijk onderschat wordt. Dit standpunt pleit niet voor afbouw van professionele zorg - ik hou nog steeds van/aan mijn werk en ik denk zelfs dat ik voor een aantal mensen toch wel iets betekend heb... - maar zeker wel voor opwaardering van de informele zorg. Het stelt dat er grenzen zijn aan de professionalisering om financiële, psychische en ethische redenen.

Er zijn uiteraard financiële redenen. Als steeds meer mensen exclusief op professionele hulp zouden moeten terugvallen, dan moet daar geen tekening bij gemaakt worden. Ultiem is de zorg zeker niet te betalen met uitsluitend gemeenschapsgelden. En de dag, dat we in een échte economische crisis verzeild raken, zal het het professionele zorgnetwerk zijn, dat de eerste klappen zal krijgen.

Er zijn nog redenen, belangrijker redenen zelfs, om vanaf vandaag de mentale bocht naar meer gemeenschapszorg te nemen. Psychische redenen. Ik heb het al aangehaald. We zijn vergeten, de reclamecultuur heeft er alles aan gedaan om ons te doen vergeten dat iedere mens in feite een zorgbeest is. Welnu, als de zorg steeds meer geprofessionaliseerd wordt, als de burger (impliciet of expliciet) de boodschap krijgt dat professionelen klaar staan om de zorg van hem over te nemen én dat die het daarenboven nog beter doen ook: dan trekken we een cruciale beveiliging en een fundamentele zingeving uit het leven van mensen met alle dramatische gevolgen. Neem het aan: de beste preventiestrategie om depressies en zelfmoorden tegen te gaan is de tussenmenselijke zorgzaamheid opnieuw au sérieux nemen en die met alle middelen gaan promoten.

En dus zijn er ook ernstige ethische redenen om het tij nu te doen keren. Een steeds uitdeinende professionalisering heeft als niet bedoeld maar wel als vernietigend neveneffect dat het leven en het samenleven zinloos dreigt te worden. Een steeds uitdeinend welzijnswerk bouwt dan op wat ze altijd heeft willen afbreken: de gekwetstheid, de pijn, de vervreemding, de zinloosheid van het leven.

Hoe kunnen we de pijn van het (niet) zijn verzachten? Hoe kunnen we de ondraaglijke nietigheid van het bestaan temperen? Niet door nog meer hybris, nog meer maakbaarheidswaan. De directe weg naar geluk blijkt duidelijk een dood spoor te zijn. Misschien hebben we de pijn en de vervreemding en de zinloosheid veel te direct, veel te 'snel en efficiënt' willen aanpakken. Misschien is hard werken aan sociale cohesie en verbondenheid - hier en nu - wel de meest effectieve manier om maatschappelijke uitsluiting van mensen en groepen tegen te gaan en verdraagzaamheid te ontwikkelen voor andere meningen en andere culturen. Wellicht is hard investeren in tussenmenselijke zorgzaamheid de geëigende weg om de spirituele honger van deze tijden te stillen. Ook in de profit sector begint het besef stilaan door te dringen, dat de kritische grenzen van de individualisering ongeveer bereikt zijn. Dat we goed op weg zijn naar een depressieve, futloze, verbitterde samenleving. Naar de passieve welvaartstaat, zeg maar. Het besef begint er door te dringen dat we - als we niet oppassen - morgen wel eens de democratie zouden kunnen kwijt raken.. En overmorgen dus de vrije markt. En dan, héél snel: onze welvaart en zeker ook een groot deel van ons welzijn.

"Om een taart te bakken, moet je eerst de ingrediënten hebben", zegt het cliché. Dat is absoluut waar. Tegen alle economistisch gekweel in moeten we dus durven stellen dat hard investeren in welzijn de enige weg is om op termijn onze welvaarts-taart én onze westerse cultuur vast te houden...

Eddy Van Tilt